

UDK 821.163.4(497.6).09:821.411.21.09

Primljeno: 15. 02. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Ali Hasanović

KULTURNO-MEMORIJSKA STUDIJA O ABDULAHU SALAHUDINU UŠŠAKIJU, DIVANSKOM PJESNIKU SA KRAJA 18. STOLJEĆA

**(Berin Bajrić, *Mnemopoetika sufijskog pjesnika, Orientalni
institut, Sarajevo 2019.*)**

Još od sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća na književno-umjetničko djelo se ne gleda kao na zaseban i neponovljiv svijet, nastao, kako se vjerovalo još u antičkom dobu, kao rezultat djelovanja Muza, kćerki Zeusovih, koje su umjetnike obasipale inspiracijom i nadahnućem. U novije vrijeme djela se posmatraju u kontekstu drugih tekstova, pomjerajući težište od autorove unutarnje intencije i vertikalne svetosti poezije i pjesništva, prema horizontalnoj perspektivi Borhesove babilonske biblioteke iz koje pisci pozajmljuju, preoblače i podastiru, u nekom novom ruhu, stare stvari, iskustva i spoznaje koje su već, na ovaj ili onaj način, rečene. Zahvaljući Bahtinovoј dijalogičnosti i konceptu intertekstualnosti Julije Kristeve, književni tekstovi se poimaju kao mrežni čvorovi, mjesta višestраниh dodira, presijecanja, preliva, uticaja, dijaloga, sučeljavanja, što omogućava otvoreniji i mnogostruk pogled na djelo.

Studija *Mnemopoetika sufijskog pjesnika* Berina Bajrića ima u fokusu Abdulaha Salahudina Uššakija, bošnjačkog pjesnika i sufijskog šejha sa kraja 18. stoljeća, čije pjesničko djelo u potpunosti odgovara predmetu istraživanja i metodologiji za koju se autor odlučio. Naime, Uššakijeva poezija sva je uronjena u niz drugih prethodnih tekstova, počevši od Kur'ana, Busirijevog kao i pjesništva Hasana ibn Sabita, Ibn Arebijevih filozofskih djela pa do traktata i komentara Abdulaha Bošnjaka. Bajrićeva fokusiranost na intertekstualne veze, pritom, samog Uššakija ni na koji način ne

ostavlja po strani. Autor veoma pronicljivo analizira i razlaže njegovu poeziju, ističući, kad god za to ima osnova, njenu osobenost u odnosu na prethodnike i uzore. U Ušakijevom slučaju se zapravo i ne može govoriti o nekom slijepom podlijeganju uticaju, već se radi, prije svega, o dobronamjernom i kreativnom dijalogu, u kojem Uššaki, uvažavajući i jednog i drugog pjesnika (Busiri i Hasan ibn Sabit), proširuje njihove metafore i pjesničke slike dajući im ponekad sasvim nova značenja.

Uššaki je veliki poštovalac i Ibn Sabita i Busirija, imajući u vidu njihov visok položaj u tradiciji pjesama o Poslaniku Muhammedu a. s., ali također pokazuje i namjeru da njihov izraz unaprijedi i inovira. Isti odnos uspostavlja prema cjelokupnoj divanskoj tradiciji, proširujući i transformirajući stare i usvajajući neke nove motive i topose, što nije nimalo jednostavno, imajući u vidu samu narav stroge divanske poetike. Stičemo tako dojam da Uššaki, niti je klasični divanski pjesnik poput Adnije, Nihadije, Vahdetije..., niti je neko ko odbacuje tradiciju ističući u prvi plan sebe i vlastitu poetiku. Kako se pojavio relativno kasno, imao je priliku sagledati bogatstvo tradicije i ugraditi se u nju na poseban način. Ali, njegova osobenost nije isključivo pjesničke prirode, u pitanju je također i jedan karakterističan duhovni put povezan sa andaluzijskim sufizmom Muhjidina ibn Arebija. Njegova učenja o Božijem jedinstvu i Svjetlu Poslanika Muhameda a. s. često nisu shvaćale ni prosječne sufije, a kamoli obični muslimani, pa su ga mnogi klerici optuživali za panteizam, nevjerstvo, idolopokloništvo, itd. U vremenu vjerskih isključivosti i progona koje će uslijediti u Andaluziji, samo su rijetki mogli shvatiti njegove stihove koji izražavaju slobodu, kozmopolitizam, univerzalnu ljubav i istinu, kao vrijednosti koje ne pripadaju ekskluzivno ni jednoj vjeroispovjesti i religiji. *Srce moje je postalo primateljkom svakog oblika, pašnjakom za gazele, samostanom za monahe, panteonom za idole, Ka 'bom za hodočasnike, Pločom Tore i Knjigom Kur'ana. Ja razglašujem religiju ljubavi, pa kamogod deve ljubavi da krenu, ondje je moja vjera i moj Vjerezakon*, pjevao je Ibn Arebi.

I Uššaki, na istoj stazi, nerijetko je, da bi istakao svoja uvjerenja, znao zanemariti pravila divanskog pjesništva. Za razliku od poezije većine bošnjačkih divanskih pjesnika, u kojoj dominira ustaljeni spektar motiva, simbola i ukrasa, Uššakijeva poezija je bremenita filozofijom koju crpi iz Kur'ana, mnogo više nego i jedan drugi naš divanski pjesnik, a onda i iz drugih tekstova, prije svega Ibn Arebija i Abdulaha Bošnjaka. Međutim, tema Bajrićeve studije nije Ušakijev svjetonazor, već upravo uticaj spomenutih tekstova i razumijevanje konkretnog intertekstualnog odnosa unutar kulturno-memorijske perspektive. Smještenost ove poezije u granice jedne doktrine, uticaj drugih tekstova kao i Uššakijeva konvencionalna autorska skromnost

(očitanje kojima stalja sebe u sjenu uzora) ne podrazumijevaju da je naš pjesnik manje vješt i talentiran. Dapače, poglavlje „Intertekstualne figure“, na kraju ove studije, nedvosmisleno dokazuje Uššakijevo umješno vladanje stilskim figurama (silepsom, metaforom, sinegdohom) i drugim manirima istočnjačkog pjesništva, napose znalačko i estetski djeotvorno prelijevanje u svoje stihove sadržaja Kur’ana i poezije svojih uzora. Ni za jednim od prototekstova nije posezano radi reda i pukog ukrasa; Uššakijeva poezija njihova prvobitna značenja transformira i očučuje. Ušaki u tom pogledu podsjećaju na rane sufijске pjesnike koji su vokabularu i poetici predislamskog arablanskog, u osnovi duboko profanog pjesništva davali novi smisao i kreirali posve novi značenjski opseg. Upravo je takva Uššakijeva pozicija bila zahvalna za intertekstualnu analizu, što je Bajrić, sasvim dobro, iskoristio.

Težište analize je, sasvim prirodno, na stilskim figurama, koje u najvećoj mjeri (pod)nose Uššakijev intertekstualni manirizam i otklone. Veoma je česta npr. intertekstualna silepsa, kojom se pjesnik fokusira na jedan pojam detaljno ga razrađujući i dajući mu, pritom, nova, dublja značenja. Ako je Al-Busiri, primjerice samo spomenuo „časne stepene“ koji su dati Poslaniku Muhamedu a. s. , Uššaki ih detaljno, *metaforičkim transferom*, vizualizira i proširuje, artikulirajući ih kao stepene ulaska u *more Božanskog bića* (str. 179). Na sličan način, kada Ibn Sabit spominje svjetlo u kontekstu Poslanika a. s., vezujući ga za sunce, mjesec i zvijezde, Uššaki ih virtuosno proširuje koristeći metafore niše, kandila i svjetiljke, stvarajući tako novim značenjima bremenite i efektne pjesničke slike (str. 180).

Intertekstualni paralelizam je također omiljena Uššakijeva tehnika, pomoću koje inovira tekstove svojih uzora. U slučaju Svetog teksta, međutim, postupak je obrnut: Kur’anskim motivima i kazivanjima pjesnik proširuje značenjski opseg svoje poezije. Proširivanje značenja prototekstova najdetaljnije je analizirano u poglavlju „Prostor kao predmet memorije i njegova intertekstualna transformacija“. Naglašava se još uvijek jaka veza sa predislamskom arablanskom poezijom, koja u našeg pjesnika transferima od konkretnog i materijalnog prema apstraktnom i metafizičkom dobija potpuno novo značenje. *Putovanje* je, recimo, u predislamskoj kasidi nezaobilazna tema i lirski subjekt je često postavljen u pustinju gdje obilazi ruševine i druga mjesta na kojima je živjela njegova draga. U sufijскоj poeziji putovanje također ima centralni značaj, ali lirski subjekt je sada putnik srećem i dušom na vertikalnim putevima prema svome Gospodaru, pri čemu pustinja i ruševine mogu funkcionirati samo kao metafore za unutarnja duhovna stanja, a nikako geografski (arte)fakti. Pratimo u tom smislu, kroz intertekstualnu sukcesiju, i sasvim određene razvojne procese i transformacije. Na opisani način spomenuti motivi funkcioniraju i u Uššakijevoj poeziji,

ali to nije uvijek slučaj sa Busirijem i Ibn Sabitom koji se još kreću u svijetu predislamskih toposa.

Bajrić u istom poglavlju razrađuje i motiv ognjišta. Gotovo da ne postoji predislamski pjesnik koji, putujući kroz pustinju, ne lamntira nad ognjištem i ruševinama svoje drage. Busiri i Ibn Sabit, koji preuzimaju taj motiv, još uvijek čuvaju njegovo osnovno značenje. Ma koliko se razlikovali od predislamskih pjesnika, oni se i dalje kreću horizontalnim, ovosvjetskim porostorom, tj. pustinjom i nekim poznatim ili zaboravljenim arapskim gradovima. Kod Uššakija pak ognjište gubi svoje referencijalno značenje i postaje 'skrušeno srce'. Ako je u svijetu arapskih nomada ognjište bilo centar svijeta i podstrek sjećanja, kod sufija je srce središte duhovnog života, tajnoviti beskraj kojim se putuje ka spoznaji, ali i sam cilj putovanja. U dubini ljudskog srca, prema vjerovanju sufija, skrivena je Božanska svjetlost prema kojoj sufija putuje. Na putovanje se tako više ne kreće na deva, već je ono vertikalno i metafizičko. Put je, kako to naglašava i Bajrić, sveobuhvatna metafora za izuzetno kompleksno duhovno pročišćenje i usavršavanje derviša (str. 95). Na tom duhovnom putu nižu se mekama, stupnjevi koji su kroz Kur'an i djela sufijskih klasika decidno objašnjeni.

Glavna tema Uššakijeve poezije je svakako ljubav prema Poslaniku Muhammedu a. s., ali te pjesme nisu klasične pohvalnice. Ljubav prema Poslaniku a. s. ima metafizičku dimenziju i usmjerena je na Poslanikovo a. s. biće (str. 43), koje u učenju sufija ima uzvišenije značenje. Težište nije na njegovim lijepim osobinama, pohvalama i opisima, već je akcenat stavljen na Svjetlo (Nuri Muhammedija) koje je ispunjavalo poslanstva i srca svih poslanika i vjernika, da bi se najpotpunije manifestiralo rođenjem Muhammeda a. s., a ni sa njegovim preseljenjem na onaj svijet nije se ugasilo. Zahvaljujući Svjetlu, za razliku od drugih divanskih pjesnika, Uššakijeva ljubav prema Muhammedu a. s. jednaka je ljubavi prema Bogu. Dok drugi divanski pjesnici o Bogu pjevaju jezikom simbola (vino, krčma, draga, solufi) a o Poslaniku a. s. jezikom *trezvenih mistika* (str.47) sa jasnim opisima i pohvalama, Uššaki i u opisu Poslanika a. s. pribjegava prenesenom govoru.

Kako te opisujemo to je tajna koja nas ograničava, Allahov Poslaniče,
Zato smo pripremili sredstva prenesenog govora, Allahov Poslaniče. (str.29)

U Bajrićevoj intertekstualnoj analizi tekst Kur'ana zauzima najznačajnije mjesto. Kako smo već istakli, kur'anskim tekstom Uššaki proširuje značenja svojih stihova i pjesničkih slike, čineći to pomoću dva modela intertekstualnih veza – *eksplicitnom i implicitnom intertekstualnošću* (str.64). Eksplicitna podrazumijeva vidljivu vezu

izraženu kroz citiranje ili parafraziranje ajeta, dok druga veza, koju Bajrić još naziva i *tekstualnom epifanijom*, podrazumijeva kodiranu, suptilnu vezu, koja traži predanog poznavoca, dostojnog zaljubljenika i čitaoca Kur'ana. U poglavlju *Kuranski kontekst kao uzročnik semantičkih ekstenzija*, na tridesetak stranica, autor, i sam hafiz, minuciozno analizira preplitanje kur'anskih motiva sa Uššakijevom poezijom i uvjerljivo dokazuje da kod Uššakija kur'anski intertekst nema funkciju ukrasa, već predstavlja ulog u kreiranju dubokih i suptilnih poet značenja. (str.92)

Bajrićeva studija nam je iz ugla recentnih teorija predstavila zanimljivog bošnjačkog pjesnika i duhovnog učitelja sa kraja 18. stoljeća. Raskriven je, preko pjesničkog opusa, njegov duhovni nauk, po mnogo čemu specifičan u odnosu na mainstream pravce tadašnje sufijske prakse. Nadamo se da ova studija može biti podstrek za istraživanja kojima bi se potpunije rasvijetlilo zlatno doba bošnjačke divanske poezije, kao i kontinuitet nekih specifičnih sufijskih učenja. Studija je, k tome, preko intertekstualnih poveznica, oživjela i predstavila Busirijevu i ibn Sabitovu poeziju, pa i tekstove Abdulaha Bošnjaka koji se, kao jedan od najvjerodostnijih tumača Ibn Arebijevih djela, ugradio u Uššakijeve stihove, a što je Bajrić dobro istražio i razložio. Ovjerodostojena je na taj način i hipoteza studije – o kulturno-memorijskom karakteru opusa ovog pjesnika, čija je poezija *jedan od svojevrsnih čuvalačkih mehanizama orijentalno-islamske književnosti i kulture općenito, te književnosti Bošnjaka na orijentalnim jezicima posebno* (str.14).

Adresa autora

Authors' address

Ali Hasanović,
Behram-begova medresa u Tuzli,
ali.hasanovic@yahoo.com

